

recerca

La depuració del magisteri alcoverenc durant el primer franquisme

Jaume Camps Girona

Durant l'any 2010 es van celebrar diversos actes en commemoració del 75è aniversari de l'escola Mare de Déu del Remei. Per això aquest article analitza un dels episodis més foscos de la història d'aquesta institució: la depuració ideològica que van fer les noves autoritats franquistes en el magisteri alcoverenc després de la Guerra Civil.

Les fonts utilitzades en aquest article són els sis expedients de depuració de Teresa Barrufet Puig, Frederic Miquel Rovira, Josep Maria Plana Batalla, Victorino Sanz Subirat, Carmen Solá Guinjoan i Filomena Terrén Tobeñas; conservats en l'Archivo General de l'Administración del Estado (AGA) d'Alcalà d'Henares.

Al mateix temps, a partir dels expedients es poden copsar els mecanismes d'imposició d'un model únic de coneixement, amb l'eliminació de qualsevol tipus d'oposició dins del sistema educatiu (publicacions, depuracions de mestres i alumnes...). El règim va complir un del seus objectius: la formació d'una nova base social de suport, que va substituir les velles jerarquies que s'havien ajuntat a les forces colpistes durant la guerra. Però aquells

mestres vigilats també van ensenyar les injustícies del Règim i que el canvi era possible i necessari.

Perquè com demostra aquell sistema de control social, l'educació pot permetre consolidar el poder i un model ideològic concret, però també pot ensenyar a la gent a qüestionar la realitat única que es vol ensenyar amb el foment d'un esperit crític que posi les bases del canvi per a millorar la situació de la població.¹

Aquest estudi completa els treballs anteriors *L'ensenyament a Alcover. La història de l'Educació des d'una perspectiva local* i altres articles que analitzen l'efecte que van tenir els canvis educatius produïts durant la Segona República, la Guerra Civil i els primers anys del franquisme, a Alcover, que s'han publicat al llarg d'aquests anys en el *Butlletí* del CEA.

Aquest article és un petit homenatge a aquells mestres que van patir les conseqüències d'uns anys difícils, la Guerra Civil i el franquisme, i que van patir els efectes de la intolerància i l'autoritarisme, que va troncar en alguns dels casos plantejaments renovadors molt més educadors que les idees que es volien imposar.

L'educació, base de la modernització del país

Durant el període de la Segona República (1931-1936) l'educació va viure un procés de renovació impulsat pel govern del Bienni Progressista (1931-1933) i la Generalitat de Catalunya. El tret comú era el convenciment que per a millorar el país i modernitzar-lo, per fer-lo millor des del punt de vista social i polític calia invertir de manera decidida en l'educació, sense escatimar-ne esforços.² Aquesta idea tenia el seu origen en els intel·lectuals regeneracionistes del país, que com Joaquín Costa es plantejava la modernització d'Espanya a partir de l'escola, per aconseguir un sistema educatiu que permetés al país apropar-se a les potències europees més avançades.

¹ "Val la pena que ens esforcem a recollir de terra aquesta esplèndida eina de coneixement i crítica que se'ns ha confiat, i que ens posem conjuntament a reparar-la i a posar-la a punt per tal de fer front a un futur difícil incert".

FONTANA LÁZARO, Josep. *La història després de la fi de la història: reflexions i elements per una guia dels corrents actuals*. Barcelona, Crítica, 1992. Pàg. 123.

² MORENTE VALERO, Francisco. "La muerte de una ilusión: el Magisterio español en la Guerra Civil y el primer franquismo", *Historia y comunicación social*, 2001, 6. Pàg. 187-188.

Segons Marcel·lí Domingo, ministre d'Instrucció Pública de la República, a més d'un professional de l'ensenyament, entenia que el mestre havia de ser el primer ciutadà del país i havia d'ajudar a consolidar la naixent democràcia:

La instauración de la democracia puede ser por la violencia; su consolidación solo es por la cultura. Donde la cultura falta, el sistema democrático se pervierte, se esteriliza, se desfigura o cae, no por la presión exterior, sino por interna consunción. No lo derriban: se desploma.³

Per tant, el nou govern democràtic es plantejava el futur del nou sistema a partir de modernitzar l'educació classista imperant, per fer més igualitari l'accés dels ciutadans a la cultura, catalanitzada i centrada en l'interès de l'infant, que consideraven que havia de ser el protagonista de la formació. Una de les primeres mesures va ser el Decret sobre la Llengua del 29 d'abril de 1931, que afavoria l'entrada del català com a llengua oficial en l'ensenyament primari, després de la persecució que patirien els mestres que l'empraven. Les altres accions de govern van estar centrades en la laïcització i l'escola mixta, per a la plena igualtat de sexes i de classe. Però la victòria de la coalició de dretes en les eleccions de 1933 va esdevenir un fre a l'aposta reformista iniciada l'any 1931. El nou govern va pretendre recuperar l'exclusivitat i el control exercit per l'Església en el terreny de l'educació. Al febrer de 1936, la victòria del Front Popular a les urnes va donar pas la recuperació de la política educativa iniciada l'any 1931. Tot i això, aquesta etapa es va estroncar amb l'aixecament militar de juliol d'aquell any.⁴

A nivell local, la proclamació de la Segona República va anar seguida de l'inici de la construcció de les escoles. El nou Ajuntament presidit per Delfi

³ MAGRIÑA SALVAT, Cristina. "L'escola Normal de Tarragona al temps de la República (1931-1936): una renovació qüestionada", a SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep; PIQUÉ PADRÓ, Jordi. *La II República al Camp de Tarragona*. Tarragona, Cercle d'Estudis Històrics i Socials "Guillem Oliver" del Camp de Tarragona, 2006. Pàg. 67.

⁴ I format per: Joan Camps Pàmies (1r Tinent d'Alcalde), Joan Roig Obradó (2n Tinent d'Alcalde), Josep Rosich Molné (Procurador Sindic), Antoni Sans Bofarull (Dipositari), Francesc Abril Navarro, Joan Agràs Isern, Joan Giuró Jové i Joan Madurell Mosté, regidors.

SÁNCHEZ MESA, Xavi; MIRÓ SOLÉ, Pere. "Alcover al segle XX", a LOZANO, Yolanda; TORRELL, Xavier; YEBRAS Martí (co-ords.). Alcover. *Una història*. Alcover: GEA, 1997. Pàg. 242.

París Martí,⁵ tot continuant les gestions iniciades per l'anterior consistori de Ramon Gomis el 1927,⁶ va començar els tràmits (demanar un crèdit, fer els pressupostos, l'exposició pública...) per a la seva construcció. I el dia 22 de novembre del mateix any, el poble vivia una jornada històrica amb l'acte de la col·locació de la primera pedra amb la presència del president de la Generalitat de Catalunya, Francesc Macià, el governador civil, Ramon Nogués i els diputats a Corts Ventura Gassol i Joan Puig i Ferrer entre d'altres.⁷ Finalment les noves instal·lacions van ser inaugurades al novembre de 1934.

Gràcies al nou edifici el poble passava d'un ensenyament unitari a un de graduat, en què els alumnes eren separats per edats. També es van produir altres reformes com la creació d'una biblioteca popular, l'augment de les activitats extraescolars, com excursions o treballs manuals i l'impuls de la sanitat escolar.⁸

Pel que fa al contingut educatiu, la renovació ideològica i pedagògica que va significar les reformes republicanes, a Alcover va tenir un resultat divers. Mentre que l'ensenyament en català en una comunitat on aquesta era la llengua materna no provocà cap problema, tot i que alguns mestres la utilitzarien més que d'altres. En canvi, en el cas de l'ensenyament de la religió es va obrir un cert debat, la legislació permetia els pares que els seus fills poguessin rebre un ensenyament catòlic, i molts dels mestres continuaren ensenyant la doctrina catòlica a l'escola, a més de celebrar les principals festes catòliques del calendari, amb l'acceptació de l'Ajuntament. El Con-

⁵ En les eleccions municipals de gener de 1934, el partit dretà del Centre Català Republicà, en un full titulat *Alerta! Perill!* demanava el vot a la coalició de Concòrdia Ciutadana, a la qual pertanyia, allí explicava els motius perquè se'ls havia de donar suport i un d'aquests era el de les escoles: "No siguis pas del que et creguis que les escoles hagin estat fetes per aquests homes [l'Ajuntament d'esquerres], doncs quan van entrar-hi, ja hi havien les pissetes dipositades, els plànols fets i els terrenys comprats i tot preparat per l'anterior Ajuntament".

Arxiu del Centre d'Estudis Alcoverencs, llegat de Rosa Barenys, documentació diversa.

⁶ CAVALLÉ I BUSQUETS, Joan (coord.) et. al. *L'ensenyament a Alcover. La història de l'Educació des d'una perspectiva local*. Alcover, CEA, 1982. Pàg. 107-108.

⁷ DUGH PLANA, Montserrat. "La vila d'Alcover durant la Segona República (1931-1936)". *Butlletí del Centre d'Estudis Alcoverencs*, n° 55, any 1991. Pàg. 24.

⁸ CAVALLÉ I BUSQUETS, Joan (coord.) et. al. *L'ensenyament a Alcover. La història de l'Educació des d'una perspectiva local*. *Op. cit.*, pàg. 115-118.

sistori només va amonestar una activitat organitzada per Carmen Solà destinada a la compra de diversos objectes catòlics.⁹

Altrament, durant els anys 30 existien a Alcover diversos centres dedicats a l'ensenyament: una escola pública de pàrvuls, una escola pública de nens i una de nenes; a més de l'escola privada de Sant Tomàs i les classes per a adults. Tot i això, abans d'esclatar la Guerra Civil, l'escola privada estava en decadència i era gairebé inexistent.¹⁰

La repressió franquista i el control de l'ensenyament

El cop d'estat del 18 de juliol de 1936, va suposar a les zones on va fracassar com a Catalunya, l'inici d'un procés revolucionari. L'accés al poder de les forces obreres, juntament amb les notícies que arribaven des del front, va radicalitzar la situació i s'iniciaren mesures per a canviar el vell ordre econòmic i social.

A Alcover l'ensenyament es va veure afectat pels efectes de la guerra. El dia 11 d'agost de 1936 era assassinat prop de Farena el mestre Josep Vilalta Llurba, que encapçalava l'escola privada de Sant Tomàs. Pel que fa a la seva militància política, era membre de la Comunió Tradicionalista i va formar part de l'Ajuntament com a conseller.¹¹

Durant aquell període, el govern va depurar els mestres no gaire addictes a la causa republicana. Al poble, van ser jubilades forçosament Filomena Terrén i Carmen Solà. Mentrestant, les classes van passar a tenir un paper secundari a causa de les necessitats bèl·liques, en primer lloc, perquè calia suplir les mancances en subsistència, i en segon lloc, perquè amb l'avenç de les tropes franquistes moltes famílies van fugir a viure als masos.

Amb la victòria franquista el 1939, es va instaurar a Espanya un règim dictatorial dirigit pel General Francisco Franco. El nou govern, amb el su-

⁹ Archivo Histórico Nacional (AHN). Causa General d'Alcover, 1448, exp. 25, pàg. 42.

¹⁰ FONTANA LAZARO, Josep. *L'ofici d'historiador*. Girona, Documenta Universitaria, 2010. Pàg. 95.

¹¹ MORENO VALERO, Francisco. "La represión en la posguerra", a JULIÀ, Santos (coord.). *Victimas de la Guerra Civil*. Madrid, Temas de Hoy, 1999. Pàg. 360.

port de les forces conservadores i bona part de la burgesia, va iniciar una vertadera contrarevolució, amb la destrucció de totes les millores socials, polítiques i econòmiques del període republicà. Les forces retardatàries que havien dominat l'escenari polític espanyol en el transcurs del segle XIX i els primers trenta anys del segle XX, van tornar a imposar-se una vegada més, amb la victòria de la dictadura franquista.¹²

També els llocs de treball van ser considerats botí de guerra pels vencedors del 1939. Aquells mitjans de subsistència es van considerar una recompensa a la col·laboració en el triomf del Règim. I no solament els assalariats, sinó també els autònoms i els petits negocis, a partir de negar llicències o amb decrets. Per exemple, la Jefatura del Estado va declarar restringides el 80% de les places d'oposicions i concursos a mutilats, oficials, excombatientes, excautivos, huérfanos de víctimas de los rojos... En conseqüència, els vençuts quedaven exclosos en la pràctica de tota oferta nacional, provincial o local de treball públic i per tant s'afavoria el clientelisme.¹³

En els territoris dominats pels militars colpistes, la depuració del magisteri es va posar en marxa en les primeres setmanes de guerra. Caòtic en un principi, amb el pas dels anys es va convertir en minuciosa, i va arribar fins a un punt en el qual fins i tot les autoritats franquistes no sabien quants mestres havien depurat.

La depuració va afectar mestres nacionals (propietaris de la plaça o interins), alumnes de les escoles normals i tots els mestres que exercien la docència en centres privats o de manera particular, ja que si no se superava el tràmit ningú estava autoritzat per exercir com a docent.

Les sancions anaven des de la simple inhabilitació per ocupar càrrecs directius fins a la separació definitiva del servei i la inhabilitació per a l'ensenyament, passant per suspensions temporals de treball i de sou (entre un mes i dos anys), trasllats forçosos (dins o fora de la província o de la regió) i jubilacions forçoses; era una pràctica freqüent la combinació de diverses d'aquestes sancions en un mateix expedient.¹⁴

¹² MORENO VALERO, Francisco. "La muerte de una ilusión: el Magisterio español en la Guerra Civil y el primer franquismo", *Historia y comunicación social*, 2001, 6. Pàg. 195-196.

¹³ CAVALLE I BUSQUETS, Joan (coord.) et. al. *L'ensenyament a Alcover. La història de l'Educació des d'una perspectiva local*. *Op. cit.*, pàg. 138.

¹⁴ Arxiu del Centre d'Estudis Alcoverencs. Llibre d'actes del Consejo local de Primera Enseñanza de Alcover.

Cal dir que aquell procés de depuració del Magisteri va ser un procés injust, ja que en molts casos es basava en informes i denúncies a les quals es donava el màxim de crèdit, però molts cops no tenien ni el mínim de rigor i recollien rumors, com si fossin veritats incontestables. Alhora estaven carregats d'animadversió personal contra la persona sobre la qual s'informava.

Avui en dia encara que no hi ha xifres exactes, es pot calcular que es van fer uns 60.000 expedients de depuració a mestres i alumnes d'escola normal. D'aquests, una quarta part, entre 15.000 i 16.000, van ser sancionats en major o menor grau, uns 6.000 dels quals aproximadament en van ser apartats de manera definitiva.

Per tant, les depuracions dels mestres de tendència republicana, la crema dels llibres escrits en català (únicament es van salvar els que alguns mestres van poder amagar)¹⁵ i la utilització dels símbols del Règim (celebrar el 18 de juliol, els retrats de José Antonio Primo de Rivera i el General Franco...),¹⁶ van permetre ajustar les propostes pedagògiques a les orientacions polítiques mantingudes pels vencedors, actituds que van ajustar l'àmbit educatiu d'aquell temps a la funció d'inculcació ideològica que havia de desenvolupar el sistema escolar, o a les demandes imposades pels agents socials i econòmics del país.¹⁷

La separació d'alguns dels docents de la seva plaça a l'escola, va provocar l'apropament de les autoritats religioses a les escoles, després de la laïcització de l'ensenyament durant la Segona República. Així, doncs, la Junta local de Primera Enseñanza demanava al mossèn Josep Bertran Munté que redactés, segurament de manera regular, una circular per als alumnes sobre la nova moralitat "y el buen comportamiento de los niños y las niñas".¹⁸

Al mateix temps, aquell organisme, encarregat del bon funcionament i compliment de les normatives del Règim, de forma contradictòria, va rebutjar

¹⁵ MARÍ FERRANDIZ, José J. *Poder político y educación. El control de la enseñanza (España, 1936-1945)*. València, Universitat de València, 2002. Pàg. 13.

¹⁶ Arxiu del Centre d'Estudis Alcoverencs, llibre d'actes del Consejo local de Primera Enseñanza de Alcover, 25/02/1945.

¹⁷ Arxiu del Centre d'Estudis Alcoverencs, llibre d'actes del Consejo local de Primera Enseñanza de Alcover, 3/12/1944.

¹⁸ HERRERO SUÁREZ, Henar. *Un yugo para las flechas. Educación no formal y adoctrinamiento infantil en Flechas y Pelayos*. Lleida, Milenio, 2007. Pàg. 209.

parlar en castellà en les reunions, i utilitzar el català, llengua perseguida per les autoritats “*en virtud de que en todas las Juntas oficiales es imprescindible hablar el castellano, se advierte y se acuerda para desenvolvernos mejor hablar el catalán*”.¹⁹

I en aquest nou programa escolar, ni la Guerra Civil va ser oblidada, ni els vençuts van ser perdonats, ni en la “Nueva España” es va realitzar cap intent de reconciliació. Al contrari, el conflicte bèl·lic va ser glorificat i exaltat, i els enemics, van ser presentats dins l’imaginari col·lectiu com un ens negatiu que calia apartar de la societat, i alhora poder legitimar el nou ordre polític i social.²⁰

Els expedients alcoverencs²¹

El procés de depuració va ser molt similar en totes les administracions. Les comissions depuradores estaven formades per funcionaris del mateix cos al qual pertanyien els treballadors investigats i d’igual o superior categoria professional. Els membres de les comissions es convertien en jutges instructors i s’encarregaven de confeccionar cada expedient personal en què constaven:

1. Informes sobre la conducta politicosocial (els feien la Guàrdia Civil, Govern Civil, el mossèn i algun particular).
2. *Pliego de cargos* o enumeració de les acusacions per la comissió depuradora.
3. *Pliego de descargos*, escrit en defensa de l’inculpat.
4. Proposta de sanció per part de la Comissió Depuradora.
5. Sanció definitiva dictada pel govern.²²

A Alcover, els mestres als quals es va obrir un expedient de depuració van ser:

¹⁹ En els següents expedients, l’autor no ha posat cap dels noms de les persones que van declarar tant a favor com en contra dels acusats.

²⁰ VEGA SOMBRIA, Santiago (dir.). *La dictadura franquista. Cuarenta años de represión*. Segovia, Foro por la Memoria de Segovia., 2009. Pàg. 40.

²¹ AGA. Secció: Educación, 32/12953.

²² CAVALLÉ I BUSQUETS, Joan (coord.) et. al. *L’ensenyament a Alcover. La història de l’Educació des d’una perspectiva local*. *Op. cit.*, pàg. 136.

Teresa Barrufet Puig²³

Va ser una de les persones depurades en aquell procés. Aquesta mestra reusenca, que des del 16 de setembre de 1930 exercia la docència a Alcover, va ser acusada per la comissió depuradora de:

- *sigilar los hechos de los compañeros*
- *tener ideas de izquierdas separatistas*
- *pertenecer a Izquierda Catalana*
- *haber hecho propaganda de izquierdas*

Tot i això, ella negà totes les acusacions i defensà que només havia militat al sindicat de professors FETE (que pertanyia a la UGT) per obligació des de l'agost de 1936. Pel que fa a la seva conducta, tan ella com les diverses persones que van declarar sobre el seu cas, explicaren que durant els anys de guerra, tot i ser simpatitzant del catalanisme (per a alguns estava afiliada a Esquerra Catalana, mentre que per a altres donava suport a les forces centristes d'Acció Catalana), no va reflectir el seu pensament en la docència, i fins i tot "*aunque simpatizaba por los rojos, denunció sus criminalidades*".

Teresa Barrufet també va tenir a favor seu la coneguda militància catòlica, ja que assistia regularment a missa el diumenge i festius, això va fer que la comissió depuradora declarés que era una persona "*de buena conducta*".

Però les autoritats franquistes, veient que era una persona catalanista i d'esquerres, en teoria (tot i que només va ser un pare de família el que ho va confirmar, mentre que els altres testimonis ho van negar), la van condemnar al trasllat fora de Catalunya i "*la postergación por dos años*".

Aquell càstig, exemplar, va comporta-li el trasllat a Almansa (Lleó), fins que va tornar a Puigdelfrí, on va passar els últims anys de vida, i va morir a Reus, el 1964.²⁴

²³ AGA. Secció: Educación, 32/12965.

²⁴ AGA. Secció: Educación, 32/12968.

Frederic Miquel Rovira²⁵

Mestre d'Alcover des del dia 1 de desembre de 1934, Frederic Miquel de trenta-nou anys d'edat i natural de l'Espluga del Francolí, era una persona molt intel·ligent, d'àmplia formació acadèmica, que va fer diverses activitats a l'escola per difondre la cultura i la història de Catalunya als seus alumnes.

Catalanista i partidari de l'internacionalisme i l'amistat dels pobles, tenia una concepció renovadora de l'ensenyament que es basava en la pràctica per ensenyar les idees. Però a causa d'aquell programa renovador i el seu ideari va ser acusat per la comissió depuradora de Tarragona de:

- *simpatizar y propagar las ideas anarquistas y anticatólicas*
- *haber pertenecido a "Izquierda Republicana"*
- *simpatizar con "Estat Catalá"*
- *propagar las ideas de independencia de Cataluña*
- *carecer de ideas religiosas*
- *haber hecho alardes de irreligiosidad*
- *no haber usado en la Escuela, o haber usado muy poco el idioma español*

Les autoritats locals digueren sobre les seves classes: "*en la escuela cumplía escasamente sus deberes profesionales*", però aquella acusació no es devia a unes pràctiques poc professionals a l'hora d'ensenyar als alumnes, sinó per motius ideològics, perquè "*daba preferencia a la enseñanza del catalán [...] [i] no asistió nunca a la Iglesia*".

Sobre els informes de la seva actuació, cal destacar que tot i que alguns veïns i autoritats locals el van acusar de no anar a l'església o de simpatitzar amb les forces esquerranes, va ser la Guàrdia Civil qui faria un informe en què acusava directament Frederic Miquel Rovira de ser un element "perillós" per al Règim perquè plantejava idees diferents de les del sistema educatiu franquista.

Mentrestant ell es va defensar dient que mai va simpatitzar amb les idees anarquistes, tant al carrer com a l'escola. Sobre les seves idees independentistes, va dir que aquella idea derivava del fet que durant aquells anys va organitzar un curs sobre la història de Catalunya i un altre sobre gramàtica

²⁵ AGA. Secció: Educación, 32/12971.

catalana, però mai va mesclar les seves idees polítiques amb la matèria docent. Pel que fa a les altres classes, va seguir el temari dels llibres de text, també va ensenyar la història local a partir del patrimoni local conservat, com també la història d'Espanya. A més va oferir classes de cant coral, segons ell aquella va ser l'assignatura més concorreguda de les que va dirigir durant aquells anys.

Però encara que es volgués defensar, les acusacions en contra seu eren nombroses, tot i que la majoria es basaven en rumors, per exemple se l'acusava de saludar la gent dient "salut" en comptes "d'adéu", per això ell mateix va denunciar davant de la comissió de depuració les contradiccions de les acusacions amb l'aportació de moltes proves i alguns testimonis, fins i tot d'alumnes que li donaven la raó (en un dels casos un alumne explicà que ja que el seu pare va ser assassinat l'estiu de 1936, el professor Frederic Miquel li va fer classes de repàs, i li va donar material i llibres gratuïts) davant del tribunal, però, aquell òrgan repressor va decidir tirar endavant les seves injustes acusacions.

Finalment, va ser condemnat a 15 mesos de suspensió de treball i sou, el trasllat forçat fora de la província de Tarragona, per un període de cinc anys, i la inhabilitació per ocupar càrrecs directius i de confiança en qualsevol institució cultural i d'ensenyament. Al cap d'un temps va obrir una acadèmia a Tarragona.

Josep Maria Plana Batalla²⁶

De 34 anys i natural de Tarragona, Josep Maria Plana va ser un dels mestres que exercien a Alcover des de novembre de 1934, i que va haver d'abandonar el seu lloc de treball forçat per les conseqüències del conflicte. El 6 de juny de 1938, va ser mobilitzat per l'exèrcit republicà, fins al 9 de febrer de 1939, quan va haver de creuar la frontera cap a França, malalt. Allí va anar a parar a un camp de concentració de Prats de Motlló, fins que en va poder escapar i va tornar a Catalunya el 19 de febrer.

²⁶ En la declaració va explicar sobre les persones que durant els anys de guerra es van aprofitar de la gana del país per exigir dures condicions de treball i un sous baixos, que eren "*como puritanos que amontonaban billetes, estrujando a los desgraciados que caían en sus manos*".

El 10 de març es va iniciar el procés de depuració per comprovar la seva actuació durant els anys de la República i la Guerra Civil. Les autoritats franquistes el van acusar de:

- *tener simpatías con los partidos de izquierdas*
- *no cumplir las prácticas religiosas*
- *haber sido el delegado de la FETE local*

Per a defensar-se d'aquells càrrecs, l'acusat va dir que mai va formar part de cap partit d'esquerres, i que fins i tot durant l'incendi de l'església Nova va salvar diverses bibles que després de la guerra va lliurar al mossèn. A més, a part dels avals d'alguns veïns i autoritats del poble, tenia l'aval del bisbe de Girona. Finalment, aquests testimonis van fer que el tribunal depurador li concedís la reposició al seu lloc de treball anterior com a mestre a Alcover.

Victorino Sanz Subirat²⁷

Natural de Màlaga (Màlaga), de 42 anys i mestre d'Alcover des del 28 d'agost de 1931, director de l'escola de nens des del 15 de gener de 1935 i a partir del 31 de maig de 1937, director provisional de l'escola mixta del poble.

La comissió depuradora el va acusar dels càrrecs següents:

- *simpatizar con las Izquierdas republicanas*
- *tener ideas antifascistas*
- *hacer actos de propaganda política*
- *haber enseñado contra el amor a España*
- *haber sido del Comité agrícola dirigido por el Comité rojo*

Fill d'una família de militars, Victorino Sanz defensà la seva actitud durant els anys de la guerra, dient que l'educació cristiana i tradicional el van portar "*que durante los años que llevo actuando al frente de una Escuela, he procurado siempre cumplir con sus deberes de buen español, buen ciudadano y buen católico*".

²⁷ AGA. Secció: Educación, 32/12972.

Pel que fa als càrrecs que va ocupar en el Comitè agrícola, com de secretari de Joan Girona Tomàs, va dir que ho va fer perquè a dita entitat necessitaven un comptable, però que la seva tasca es va limitar al tràmit de documentació, però tot i els tres sous, no obtenia suficients diners necessaris per a mantenir la família, com la majoria de famílies durant aquells anys.²⁸

Pel que fa al seu ideari polític, admirava els països escandinaus i com els seus governs es basaven en el respecte mutu i el compliment de la llei, per contra dels models autoritats que imposen els seus conceptes a partir de la coacció dels ciutadans, cal dir que després justificà l'existència del règim perquè *"he comprendido que estas formas de gobierno no son posibles en nuestra Patria"*.

Pel que fa als testimonis, tots ells van afirmar els diversos càrrecs de què se l'acusava i per tant, contradeien la declaració de Victorino Sanz, per això la comissió depuradora de Tarragona el va condemnar al trasllat a un altre centre educatiu de Catalunya.

Carmen Solá Guinjoan²⁹

Nascuda a Reus, Carmen Solá portava des de 1897, més de 41 anys de docència, fins que les autoritats republicanes la van jubilar forçosament, al desembre de 1936 i retirada de forma provisional, al febrer de 1937.

Durant els anys de guerra va cobrar una pensió mínima a causa d'una malaltia que va patir durant aquell temps. Per això va declarar davant de la comissió depuradora que volia tornar a exercir de mestra a Alcover, i va sol·licitar la seva rehabilitació *"para poder continuar colaborado en la transcendental obra de educación a la niñez"*.

Com que tenia l'aval d'haver estat apartada del magisteri durant els anys de guerra i els informes favorables de les autoritats, el metge del poble i de la Guàrdia Civil, la comissió depuradora no va dir cap càrrec en contra seu, com tampoc cap condemna, va poder continuar exercint de mestra i va ocupar el càrrec de directora de l'escola de nenes d'Alcover.

²⁸ AGA. Secció: Educació, 32/12974.

²⁹ AGA. Secció: Educació, 32/12972.

Filomena Terrén Tobeñas³⁰

Natural de Tarragona, Filomena Terrén era mestra des de 1909, quan va obtenir la plaça en les oposicions d'aquell any, però les autoritats republicanes la van apartar de la docència amb la jubilació forçosa per desafecció al règim, tot i que des d'agost de 1936 estava afiliada al sindicat de mestres FETE. Pel que fa als anys de guerra, només va cobrar una pensió mínima fins al juliol de 1937, a partir d'aquella data, va ser inhabilitada també de sou. Segons les autoritats i els veïns, era una dona de tendència conservadora, simpatitzant de les forces dretanes, catòlica practicant, per tant, "*de buena conducta*".

La comissió depuradora va llegir els avals que portava i va confirmar-la de nou en el seu antic lloc de treball a Alcover, com a docent de l'escola de nenes.

A aquests mestres expedientades cal afegir M. Pilar Menéndez Balada, Agustina Menéndez Balada i Francisca Poyo Margalef, ratificades en el seu lloc de treball per la comissió depuradora, en resolució de juny de 1940, les dues primeres, i a abril de 1942, la darrera, tot i això l'autor no n'ha trobat l'expedient depurador.³¹

Paral·lelament, la repressió també va afectar l'escàs ensenyament privat d'adults. Així doncs, a partir de 1939 feien classes: Anton Coll, Salvador Gumà, Miquel i Ulpiano Bengoechea, però únicament va poder continuar aquest darrer.³²

Conclusions

El franquisme, com molts altres governs, ha presentat la història com un avenç cap al progrés continu. En el passat els nostres antecessors van triar la millor opció de futur, fet que demostra les conseqüències futures que se'n deriven en el present. Però l'anàlisi crítica de les fonts primàries per part de l'historiador desmunta dit tòpic i ensenya que el passat no va ser únic i

³⁰ AGA. Secció: Educació, 32/12974.

³¹ GAVALDA, Anton; GAVALDA, Jordi. "L'escola d'Alcover a l'esclat de la guerra del 1936", *Butlletí del Centre d'Estudis Alcoverencs*, n. 85, any 1999. Pàg. 43.

³² CAVALLÉ I BUSQUETS, Joan (coord.) et. al. *L'ensenyament a Alcover. La història de l'Educació des d'una perspectiva local*. *Op. cit.*, pàg. 138.

que els fets que es van produir no van ser els millors, que hi havia altres alternatives, i que no sempre hem seguit la via del progrés social.

Els mestres que es van formar durant els primers anys del segle XX i van exercir la docència durant els anys de la Segona República, van plantejar un projecte renovador a una institució classista i molt conservadora com era l'ensenyament, per a convertit-la en una eina, en un ens que es preocupava per l'interès de l'alumne a partir de plantejar noves formes d'ensenyar, com per exemple: excursions per visitar el patrimoni local i alhora ensenyar història, posar en pràctica les idees estudiades... Totes elles, no solament destinades a formar intel·lectualment la joventut, sinó també a crear una societat millor basada en el respecte.

El franquisme, com molts governs, va imposar el marc ideològic, en aquest cas, el que havia governat Espanya durant el segle XIX i principis del XX, per això de les primeres mesures que s'aprovarien a Burgos pels militars colpistes anaren destinades a l'ensenyament.

Una d'aquestes era la depuració dels mestres, a partir de les comissions depuradores, el nou govern s'assegurava el control de la docència amb el fet d'apartar els que considerava perillosos i deixar els addictes.

A Alcover, la depuració va afectar tots els mestres tant de l'ensenyament públic com de l'àmbit privat, tot i que només es conserven, o únicament ha trobat l'autor, sis expedients de depuració, que ens permeten reconstruir a més d'aquell procés un perfil ideològic i intel·lectual dels acusats per aquell organisme.

Així doncs, dels sis mestres amb expedient, la meitat van ser traslladats a un altre centre, de la mateixa província en el cas de Frederic Miquel Rovira, fora de la província com Vitorino Sanz Subirat, o fora de Catalunya, com Teresa Barrufet Puig, a Almansa (Lleó). Els altres tres, Carmen Solá Guinjoan, Filomena Terrén Tobeñas i Josep Maria Plana Batalla, van continuar en el seu lloc de treball com Pilar i Agustina Menéndez Balada i Francisca Poyo Margalef, tot i que en aquests últims tres casos l'autor no n'ha trobat l'expedient.

Únicament va ser sancionat amb la inhabilitació Frederic Miquel Rovira, amb una condemna de 15 mesos sense treball ni sou, a més de no poder ocupar càrrecs directius en qualsevol institució cultural o docent.

Un altre fet que cal destacar de les sis declaracions és que cap d'ells va declarar en contra de cap dels companys de feina sobre l'actitud dels

altres mestres durant els anys de guerra. Això en demostra la humanitat que rebutjaren la idea de beneficiar-se de la destitució d'algun company, o de voler materialitzar antics odis; ja que en tots els casos van respondre aquella pregunta dient que no coneixien cap implicació delictiva dels altres docents, ni el fet que reflectissin les seves idees polítiques en la matèria que ensenyaven.

També l'ensenyament privat va patir les exigències ideològiques i docents de les autoritats franquistes, amb una renovació parcial del personal que hi feia classes, tot i això al cap dels anys, va perdre el pes social que tenia durant els primers anys del segle XX.

Per a concloure, la depuració comportà la pèrdua de plantejaments pedagògics moderns per un model autoritari d'ensenyament, tot i això aquells mestres que serien traslladats pel Ministeri van continuar ensenyant els seus plantejaments en els llocs on van exercir. No va ser fins anys més tard quan l'ensenyament va iniciar una profunda renovació permanent que l'ha portat fins a l'actualitat.

Perquè l'ensenyament, com va dir Marcel·lí Domingo, és un dels pilars bàsics de la nostra societat, és el que ens ha de permetre millorar com a persones i lluitar contra el pensament únic, per això és feina de tots millorar-lo per a millorar socialment.

Bibliografia

CAVALLÉ BUSQUETS, Joan (coord.). *L'ensenyament a Alcover. La Història de l'Educació des d'una perspectiva local*. Alcover, CEA, 1982.

DUGH PLANA, Montserrat. "La vila d'Alcover durant la Segona República (1931-1936)". *Butlletí del Centre d'Estudis Alcoverencs*, n. 55, any 2001.

FONTANA LAZARD, Josep. *La història després de la fi de la història: reflexions i elements per una guia dels corrents actuals*. Barcelona, Crítica, 1992.

FONTANA LAZARD, Josep. *L'ofici d'historiador*. Girona, Documenta Universitaria, 2010.

Gavalrà, Antoni; GAVALDA, Jordi. "L'escola d'Alcover a l'esclat de la guerra del 1936". *Butlletí del Centre d'Estudis Alcoverencs*, n. 85, any 1999.

HERRERO SUÁREZ, Henar. *Un yugo para los flechas. Educación no formal y adoctrinamiento infantil en Flechas y Pelayos*. Lleida, Milenio, 2007.

- MAGRIÑA SALVAT, Cristina. "L'Escola Normal de Tarragona al temps de la República (1931-1936): una renovació qüestionada", a SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep; PUIQUÉ PADRÓ, Jordi (coords.). *La II República al Camp de Tarragona*. Tarragona, Publicacions del Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver del Camp de Tarragona, 2005.
- MARQUÈS, SALDOMÓ. "Les polítiques reformadores. Les polítiques educatives (1931-1939). L'obra educativa de la República dels professors", a DUCH PLANA, Montserrat (ed.). *La II República espanyola. Perspectives interdisciplinàries en el seu 75è aniversari*. Tarragona, Publicacions de la URV, 2007.
- MARTÍ FERRANDÍZ, Jose J. *Poder político y educación. El control de la enseñanza en España (1936-1945)*. València, Universitat de València, 2002.
- MORENTE VALERO, Francisco. "La represión en la posguerra", a JULIÀ, Santos (coord.). *Víctimas de la Guerra Civil*. Madrid, Temas de Hoy, 1999.
- MORENTE VALERO, Francisco. "La muerte de una ilusión: el magisterio español en la Guerra Civil y el primer franquismo". *Historia y comunicación social*, 2001, 6.
- SÁNCHEZ MESA, Xavi; MIRÓ SOLÉ, Pere. "Alcover al segle XX", a AADD. *Alcover. Una història*. Alcover, CEA, 1997.
- VEGA SOMBRÍA, Santiago. *La dictadura franquista. Cuarenta años de represión*. Segovia, Foro por la Memòria de Segovia, 2009.

Arxius

Arxiu del Centre d'Estudis Alcoverencs:

Llegat de Rosa Barenys, documentació diversa
 Llibre d'Actes de la Junta de Primera Ensenyanza d'Alcover
 Archivo General de la Administración del Estado. Sección: Educación
 Archivo Histórico Nacional. Causa General